

HET GOUD VAN DE RIJN

door W.F. Anderson

Sic fulgent littora Rheni, zo glanzende oevers van de Rijn, luidde het trotse randschrift van de dukaten, die door de zuidoostelijke vorsten uit het goud van de Rijn werden gemunt. De laatste dukaten uit dit materiaal werden geslagen in Baden in het jaar 1854 en in Beieren nog in 1856.

Waar kwam dit goud vandaan? De zand- en grint afzettingen in de bovenrijnse laagvlakte bevatten een kleine hoeveelheid goud. Het werd vroeger in goudwasserijen gewonnen aan de Rijn tussen Kehl en Karlsruhe.

Men heeft kunnen vaststellen dat het systematisch zoeken naar goud reeds in de vroege bronstijd omstreeks 2000 voor Christus een aanvang heeft genomen. Het initiatief hiertoe zou door de koningen van Kreta genomen zijn. Omstreeks die tijd werden ook de goudvoorkomens in Gallië ontdekt, waartoe de Rijn in die tijd ook behoorde. De eerste gouden munten zijn van keltische oorsprong en zijn gedateerd uit de middenlatène-tijd omstreeks 400 voor Christus.

In de Romeinse tijd werd goud gemunt te Breisach en Trier. Romeinse geschiedschrijvers berichten dat de Kelten gouden munten sloegen, waarvan het metaal hoofdzakelijk afkomstig was uit de rivieren van hun land.

Van hen weten we dat de keltische Helvetiers het goud uit de zand- en grintlagen aan beide zijden van de Rijn exploiteerden. Noch de verovering van het Rijndal door de Romeinen, noch de invasie van de Alemannen hebben deze goudwasserij ooit tot stilstand kunnen brengen.

Ze werd door de plaatselijke keltische bevolking voortgezet. Ook in de middeleeuwen speelde het goud van de Rijn een belangrijke rol. In 1838 waren er nog 400 goudwassers. In 1874 staakte de laatste goudwasser zijn bezigheden.

Kunstmatige correcties aangebracht om de Rijnstroom te reguleren hadden de ondergang van het goudwassen verhaast. Het had reeds een zeer karig bestaan opgeleverd, maar nu de stroom ophield het erts te sorteren was de winning van gouderts economisch en technisch niet meer mogelijk.

Het goud in de boventijnse laagvlakte is voornamelijk afkomstig uit Alpine rotsen. Tijdens het Pliocen waren de kristallijne gesteenten van de Centrale Alpen aan een sterke erosie onderhevig met als gevolg enorme puinkegels aan de noordrand van de Alpen.

De goudhoudende kwartsgangen in dit massief zijn op deze wijze de leverancier van het goud in de bovenrijnse laagvlakte geworden waar het in schilfertjes tussen het zand voorkomt. 20.000 tot 200.000 schilfertjes wegen samen 1 gram!

Ook de riviertjes uit het Zwarte Woud, Wiese, Dreisam, Elz, Kinzig en Rench voerden goudschilfertjes naar de bovenrijnse laagvlakte.

Maar niet alleen aan de Bovenrijn komt goud in geringe hoeveelheden voor. Het is ook aan de Moezel gevonden in de Goldbach tussen de dorpen Andel en Monzelfeld. Hier schijnt vroeger ook gedurende korte tijd een goudwasserij geweest te zijn. Ook in de Ardennen bij Qarreux 17 km noordwestelijk van Stavelot is in 1803 door de boeren goud gewassen.

Over het goudwassen aan de Nederrijn bij Büderich niet ver van Wesel zijn verschillende Duitse berichten bewaard gebleven. Het

En ik zal, ure Afbeelding ziende, zeggen :
dit, dit is het Gelaat van mynen Leermeeſter
(**JOHANNES FLORENTIUS MARTINET**),
dat en dat heeft hy my geleerd..... *bladz. 770.*

Fig. 2.

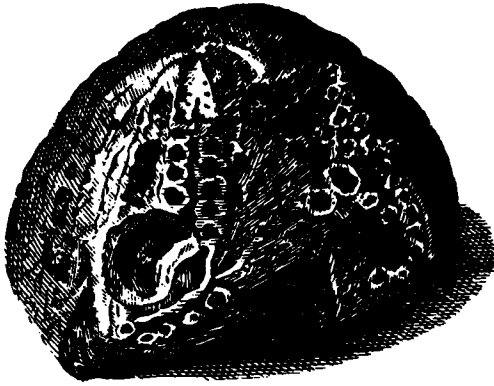

Fig. 2.

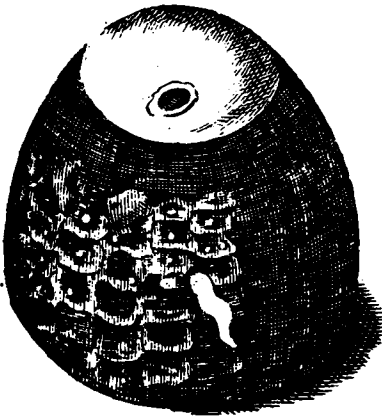

Fig. 3.

Lie hier de Tekening van drie fraais, hoewel onvolmaakt ver-
steende Zeeappelen, in ons Vaderland gevonden. bl. 434.

J. V. van Noijde, ad viv. del.

J. van Trankendael, Sctf.

Afbeelding II

beste verslag komt echter merkwaardigerwijze niet uit duitse bron maar is geschreven door de vermaarde Ds. Johannes Florentius Martinet.

In het jaar 1795 verscheen van zijn hand een artikel in "Verhandelingen en waarnemingen over de natuurlijke historie meerendeels van ons vaderland" getiteld "Waarneming omtrent het goud van den Rijn".

Wie was nu deze Martinet?

Hij werd 12 juli 1729 te Deurne in Noord Brabant geboren als zoon van een predikant. Hij studeerde in Leiden, Mathematica, Natuurkunde, Philosophie, Theologie en Oude Talen, promoveerde de 22e juni 1753 tot phil. dr. et art. mag. op een proefschrift "de Respirazione insectorum".

Hij was achtereenvolgens predikant te Gellikum, Edam en Zutphen Hij stierf de 4e augustus 1795 te Amsterdam. Zijn bekendste boek is de Katechismus der Natuur (1777). Het is in de vorm van een catechismus geschreven d.w.z. in de vorm van een samenspraak tussen een leeraar en leerling in vragen en antwoorden. Het behandelt op populaire wijze de hele toenmaals bekende natuur.

Het boek werd zo beroemd, dat het vele malen herdrukt moest worden en zelfs in het Duits, Engels, Maleis en Japans vertaald werd.

Het is merkwaardig, dat er in dit boek, reeds toen, melding wordt gemaakt van versteende zeeappelen. Hij meent dat deze uit de krijtrotten van Engeland afkomstig zijn en door het water naar hier getransporteerd zijn. Vondsten van barnsteen worden beschreven, een heupbeen van een zeer grote olifant en de bovenkaak van een jonge olifant, beide bij 's-Hertogenbosch gevonden.

Voorts verhaalt hij van allerlei fraaie stenen uit de provincie Gelderland, die door de Rijn naar hier gebracht zijn.

In 1777 verklaart hij in Rijnzand uit Gelderland onder de mikroskoop, goud waargenomen te hebben. Voor geologie toont hij zeer veel interesse. Zeer merkwaardig voor een bewoner van een land, dat op het gebied van geologische merkwaardigheden slechts zeer karig bedield is.

In het jaar 1776 geeft hij het boven reeds genoemde bericht, over het goud van de Rijn. Men krijgt sterk de indruk dat hij persoonlijk ter plaatse de goudwinning heeft gade geslagen.

Hier volgt zijn relaas:

In den jaare 1767 kwamen drie Mannen van de Boven-Rhijn in het Dorp Burik of Buderik bij Wezel aan, die de aldaar voorbij stroomende Rivier, den Beneden-Rhijn, bezigtigd hebbende oordeelnden, dat daar en elders zo veel Gouds zou kunnen worden gevonden, dat het der moeite wel waardig ware daar naar te zoeken.

De ondervinding heeft aan hunne verwagting en arbeid ook inderdaad beantwoord. Na gedaan onderzoek ontdekte men hetzelfde niet alleen aldaar, maar ook op veele andere plaatzen in die Rivier, zelfs daar zij onze grenzen bewatert. - Ik twijfel niet, of men zal hetzelfde ook laager, dat is, dieper in ons Vaderland, mogelijk ook hier in de nabuurschap der Stad Zutphen, vinden, wanneer men den loop van dien schoonen Stroom, die ons hier eenen zijner groote takken, den IJssel geeft, en de gronden van denzelven waarneemt. - Of iemand dit onderzocht heeft, weet ik niet. Onkunde, vooroordeelen, en werkeloosheid staan zulke onderneemingen in den weg. Ik heb de Rivier in den winter daartoe ongeschikt gevonden, en, geen zomer hier beleefd hebbende, bijzonder geen tijd van zeer laag water, moet ik de proeven zo lang uitstellen, en denzelven afwagten. - Gebeurt het mij, iets van belang te ontdekken, zal ik daarvan verslag zenden aan de edele MAAT-SCHAPPIJE.

Afb. III. Martinet staat hier met zijn leerling aan de IJssel bij Zutphen en vertelt over het goud van de Rijn.

De gemelde drie Mannen, het Goud in den Rhijn ontdekt hebbende, begonnen hetzelfde te verzamelen. De Inwooners dier Landstreek volgden hun voorbeeld. Eenigen volharden daarin tot heden toe; doch een groot aantal wordt daarvan weerhouden door eenen schroom, dat men, werdt dit algemeen, wel haast hunne daaruit getrokkene winsten door belastingen zou bezwaaren, en wegneemen.

Den Winter, deels wegens de koude, deels wegens de gewoone hoogte der Rivier, tot deezen arbeid te lastig zijnde neemt men de andere saisoenen des jaars, vooral den zomer, daartoe waar. Wanneer dan het water daarin, tot eene buitengewoone hoogte te vooren geklommen, gedaald is, begeeft zich de Goudzoeker naar de oude aangewonnen oeverlanden, die meestal uit harde gronden bestaan, en voornamelijk naar de hoogste plekken van dezelve. Hij ziet egter geenszins over het hoofd de nieuw aangespoelde slikken, en let bijzonder op de kleine laagten, die agter de zogenaamde golfheuveltjes door den afloopenden stroom, gevormd zijn; zich vleiende, dat dezelve aldaar een grooter deel van dat kostelijk metaal zal neergelegd, en agtergelaaten hebben. Zijn aandacht keert zich ook naar de plaatzen, daar hij eenen ruuwen grond of eenige uitschietende grasspiertjes ontdekt, wordende zijn oog meermaalen geleid door de ondervinding, welke hierin geen kleinen dienst doet.

Op zulke plaatzen schept de Man het zand van den grond met eene schop, en draagt het naar de boord der rivier, alwaar hij te vooren zijne machine gebragt heeft om het zelve te zuiveren. Dit werktuig bestaat uit een langwerpigen vierkanten raam, van hout gemaakt, boven aan drie zijden met een omloopenden rand Fig. I. aaaa, rustende beneden op vier stijlen waarvan bb kort, en twee anderen cc hoog zijn, op dat het werktuig een schuinsche zagt-oploopende gedaante zou hebben. Het platte van deezen raam aaaa, gelijk ook het binnenste deel des rands, van d tot d, zijn met wollen laken bekleed; doch het bovenste en grootste deel van den raam, van e tot f en voorts tot het einde naar boven onder den horden raam, is bespannen met beddetijk, het welk aan het boven-einde overdekt is met een kleinen hordenraam gggg, welke door pinnen op den grooten raam aa, juist op de vier hoeken, wordt vastgezet: de stokjes, uit welken deeze vierkante hordenraam is toegesteld; zijn rond. Op denzelven hebben wij de opgeworpen aarde of zand en steenen afgebeeld.

Op deezen hordenraam werpt de Goudzoeker zijn opgeschept zand: vervolgens haalt hij water uit de Rivier, verdunt met het zelve het zand of de aankleevende aarde, en spoelt ze af. Wanneer dezelve door de stokjes van den hordenraam op het beddetijk door zijn rijkelijk spoelen geloopt is, trekt hij de vier pinnen van den hordenraam in ggg los, neemt 'er dien af, en werpt de steentjes, die te vooren in de aarde of het zand zaten, en op denzelven waren blijven liggen, weg, door dien omtkeeren. Deezen raam nu daar aflaatende, gaat hij voort, met de reeds ten deele naar beneden afgezakte aarde of zand te begieten, en, over het beddetijk f e, naar het wollen laken in d. d. laagten af te drijven. Dus komt het zand door herhaalde spoelingen, eindelijk, geheel op dat laken in gg. De min zwaare aarde, of 't zand, met het water gemengd, loopt beneden den grooten raam af op den grond in h h: de zwaare deelen, het Goud in zich bevattende, blijven op het wollen laken van d tot d hangen, en worden nu daarvan afgenomen, en ter verdere zuivering bewaard.

Deeze zuivering geschiedt dus. De zwarte aarde of 't zand van het laken verzameld, stort men, te huis, in bakken of

diepe schotels: men giet 'er een deel waters bij, waarmee het zagtkens wordt geschud en voorts met kwik gemengd, door welke schudding de aardagtige deelen zich verder ontbinden, en het Goud, met de kwik vereenigd, naar beneden strijkt. Nu laat men 't overtollig geworden water, en de bovendste aarddeelen verder afloopen, en men bewaart het zonkene.

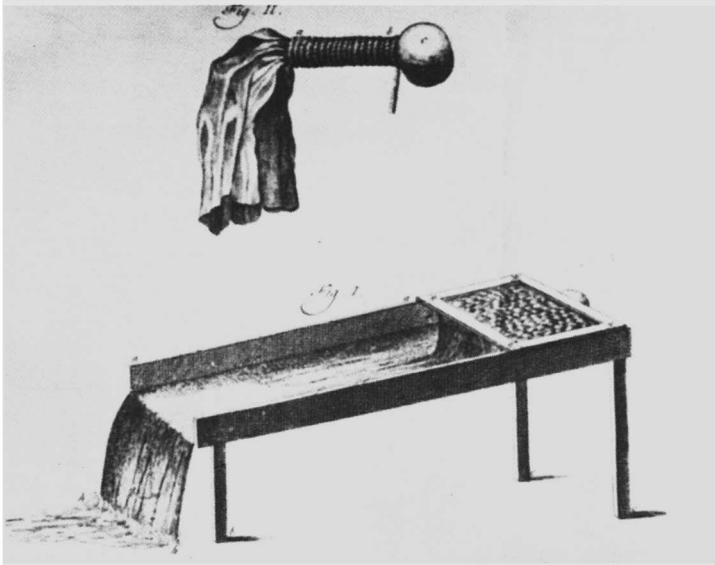
Dit overblijfsel wordt vervolgens in een linnen doekje Fig. II. gedaan, en, tot de gedaante van een buideltje of bol, sterk bewoeld met een touw. Men begint bij a, en windt langzaamerhand af naar b, waardoor de kwik, nu zeer sterk geperst, genoodzaakt wordt zich van het Goud aftescheiden. Het geen in het buideltje c overgebleeven is, wordt in papiertjes, of in den loop van een pistool gedaan (de arme Goudzoeker heeft geen beter werktuigen daartoe) en schuins op of boven een zagt vuur gelegd, om 'er de nog overgebleeven kwik van aftescheiden, waarna het volkomen gezuiverde Goud 'er uitgehaald wordt, dat men aan de Jooden of de Goudsmeders, voor tweeënveertig Hollandsche guldens de onçe, verkoopt.

Wie lust heeft, en zich den arbeid laat welgevallen, kan het zoeken. De winst schikt zich naar dat de Goudzoeker eene meer of min gelukkige plaats, waar dat Metaal zich schuil houdt, aangetroffen heeft. Valt het hem tegen, zo moet hij zich met een winstje van tien stuivers vergenoegen; doch slaagt hij beter, dan kan hij, elken dag, van tien tot vijftig stuivers verdienen.

Op dat de MAATSCHAPPIJ alles met eigen oogen bezigtige, heb ik in het bijgaande doosje A gedaan het zand der Rivier zo als het daaruit geschept, en op den hordenraam gedraagen wordt. Het is van eene graauwe koleur, om dat het, gelijk het microscoop mij geleerd heeft, bestaat uit geel, wit en zwart zand, met groote steenen van allerlei koleuren doormengeld. Onder de laatsten heb ik eenen gevonden, gelijkvormig aan de zo genoemde Poddingsteenen, die men ons uit andere Landen ten geschenke zendt, om ze in onze Kabinetten onder de Natuurlijke zeldzaamheden te bewaaren, bestaande uit eene menigte kleine zandsteentjes, onregelmatig gegroeid in eene vaste steenstof. Deeze heb ik agtergehouden, dewijl ik eenen verlang te hebben, die grooter is, om aan de MAATSCHAPPIJE aantebladen.

In het doosje B heb ik 't zand gedaan, dat, na veele afspoelingen, op het wollen laken blijft hangen. Met het microscoop onderzoekende, bevond ik, dat hetzelfde bestondt uit eene ontelbaare menigte zwarte steentjes of zand van onregelmatige figuren, zeer fraai glinsterende, ten dele of geheel uit ijzer bestaande. Van verre een goeden magneet 'er bij houdende, raakten zij in eene geduurige beweging, en, wanneer ik denzelven digter bij hielt, vloog dit zand tegen den zeilsteen, straalswijze, met geheele risten daaraan blijvende hangen. Een ander deel vertoont zich als heldere doorschijnende Amersfoortsche Diamanten: een derde is van grijzer koleur: een vierde gelijkt brokjes van Barnsteen te zijn. Dit zand is doorschijnend, een deel is fraai zagt geel, een ander is van een hooger gloeiende geele of roode koleur, maakend de mengeling van dit veelkoleurig zand eene fraaie vertooning voor het oog. Onder dit zand ontdekt men de Goudstof, of de brokjes van dit Metaal. Het glinstert niet gelijk de geele zandsteentjes noch het is doorschijnend. Ligtelijk kent men het aan de gedaante der brokjes, en de kleine zagt blinkende stipjes, die zich op de oppervlakte vertoonen.

Een brokje gezuiverd Goud, zoo als het daar uit den tromp

Afbeelding IV

van een pistool, gelouterd, wordt gehaald, heb ik in het doosje C gedaan.

Ik heb het van een grooter stuk afgesneden: het bedraagt omtrent de waarde van vierëntwintig stuivers. Op den toetssteen onderzocht zijnde, komt het allernaast aan 't Hollandsche Dukaaten-Goud, en men mag het van dezelfde waarde houden. 't Is een weinig plat geworden door den hamer, met welken ik het tot een plaatje wilde slaan: ik zag 'er egter van af, om dat ik merkte, dat het begon te brokkelen.

Zutphen, den 20. Maart, 1776

Tot zover het relaas van Martinet met betrekking tot het goudwassen te Buderich, niet ver van onze grenzen.

Er behoeft m.i. niet aan getwijfeld te worden dat de mogelijkheid bestaat, dat hier of daar in het Gelderse een oude Rijnbedding voorkomt welke ook in geringe mate goudhoudend zou kunnen zijn. Het zou zeker de moeite van enige weken waard zijn, om het te verzamelen en er een dukaat van echt Nederlands goud uit te slaan.

Oldenzaal, april 1962

LITERATUUR:

- G. Albiez, Gold aus dem Rhein "der Aufschluss" september 1959
 J.F. Martinet, Waarnemingen omtrent het goud van den Rhijn 1776
 H. Seeling, Goldwäscherei am Niederrhein im 18 Jahrhundert "der Aufschluss", januari 1962